

OVERDENKING BIJ JONA 1 – ZONDAG 10 MEI 2020

Jona: overbekend, maar tegelijk ook bevreemdend. Waar gaat het eigenlijk over? Wat is de boodschap, de bedoeling ervan? Ik wil u uitnodigen om allereerst gewoon te genieten van het verhaal. Dan zul je ervaren, dat de toon van het boekje licht is en vol humor. Het zit vol ironie, karikaturen, uitvergrotingen, absurditeiten en overdrijvingen. Jona heeft iets van cabaret, een cartoon, een lachspiegel. Je ziet jezelf – met al je ‘vervormingen’. En de bedoeling is dat je in de lach schiet om jezelf, dat je jezelf kunt relativiseren en dat je iets leert over jezelf en de wereld om je heen.

Is het u weleens opgevallen dat in het boekje Jona alles groot en reusachtig is? Een grote wind, een grote storm, grote vrees, een grote vis, een grote stad, een grote ommekeer. En daar tegenover Jona, in zijn kleinheid en bekrompenheid. Het is gewoon lachwekkend. Zo'n vrome man die het allemaal zo goed weet, iemand die God in zijn broekzak heeft. Maar let op: als je lacht, dan lach je om jezelf. Want Jona staat symbool voor het volk Israël, voor iedere godsdienstige groepering, ook voor de kerk.

Neem nu alleen al die naam: Jona. Duif. Dat doet denken aan de duif van Noach en aan de duif die neerdaalde op Jezus bij zijn doop in de Jordaan. De duif is teken van jaloezie, vrede en liefde, van Gods Geest ook die waait waarheen hij wil. Die Jona wordt geroepen, staat er dan, om Nineve, de grote stad, aan te klagen, 'want het kwaad dat ze daar doen is ten hemel schreiend'. Dat klinkt helemaal niet licht en humoristisch, maar eerder dreigend en beklemmend. Toch ligt in dit vers een belangrijk uitgangspunt besloten. Nineve is de hoofdstad van het grote rijk Assur. Wanneer Jona geschreven wordt, in de derde eeuw voor Christus, bestaat Nineve allang niet meer. Maar in de bijbelse taal is Nineve wèl blijven bestaan. Namelijk als symbool, als samenballing van anti-goddelijke macht en ten hemel schreiend onrecht. De gedachte is dan: God laat het er niet bij zitten. Hij kan het niet langer aanzien. Er moet een einde komen aan machtsmisbruik en ongerechtigheid. Daarom roept Hij steeds weer mensen, die de wereld in moeten gaan, die de Nineve's van alle plaatsen en tijden moeten oproepen tot verandering: breek met het kwaad en zoek het goede! Het gaat God dus niet om verwoesting en ondersteboven keren, maar om verandering en vernieuwing. Jona, de duif, dat wil zeggen het volk Israël, de kerk: zij, wij worden geroepen om zout der aarde, licht der wereld te zijn. Middenin alle kwaad roept God mensen die geloven, dat het anders kan.

Dat is het ideaalbeeld, maar de werkelijkheid is anders. De duif wil geen postduif zijn en Gods liefdesbrieven bezorgen, maar is liever een struisvogel die zijn kop in het zand steekt en de wereld aan zijn lot overlaat. Jona vlucht. Nineve ligt in het oosten. Jona gaat per schip naar het uiterste westen, naar Tarsis in Spanje. Hoe kun je vluchten voor Gods aangezicht? Hij zal telkens weer opduiken, onverwacht, verrassend, om je in de kraag te grijpen. Maar Jona doet het toch. Hij gooit de kont tegen de krib. En dan zet God een grote storm in om kleine Jona terug te halen.

Volgt de confrontatie tussen Jona en de zeelui. Vol humor en ironie en tegelijk doodernstig. Jona, Israël, de kerk, de insiders, het vrome volk - ze komen er niet goed af in vergelijking met de outsiders, de gojim, de heidenen, de buitenkerkelijken. De schrijver maakt de

kapitein en de matrozen tot hele humane, solidaire en godvrezende mensen, terwijl Jona, die toch beter moest weten, er heel negatief van af komt.

Jona slaapt, hij onttrekt zich aan de noodsituatie, is niet solidair met de scheepslieden die alles op alles zetten. Hij bidt niet tot God om hulp, hij vraagt niet om vergeving, hoewel hij wel degelijk beseft dat hij de oorzaak van alle narigheid is. En als hij eindelijk zijn mond open doet, is hij hooghartig en zelfgenoegzaam: 'Ik ben een Hebreëer en ik vereer de HEER, de God van de hemel, de God die de zee en het land gemaakt heeft'. Een uit het hoofd opgedreunde geloofsbelijdenis, zonder gevoel, zonder hart. Want als je werkelijk gelooft dat God de Schepper is van hemel en aarde, dan heb je oog voor de wereld en de mensen om je heen. Dan sta je er open voor dat God niet alleen bezig is met Israël en met de kerk, maar dat Gods liefde uitgaat naar héél de aarde en álle volken... En Jona's aanbod om hem dan maar in zee te gooien komt níét voort uit edele motieven van zelfopoffering, maar is pure opstand tegen God. Hij gaat tot het uiterste om zijn opdracht te ontlopen. Jona, Jona, met je blinde ogen, je dove oren, je harde hart...

Nee, dan die 'ongelovige' zeelui. Die hebben meer van God en van medemenselijkheid begrepen. Ze 'beginnen ieder tot zijn god te roepen'. Het staat er terloops, zonder negatief waardeoordeel. Er staat niet: 'een ieder tot zijn afgod'. Alsof de schrijver wil zeggen: kijk eens, wat een natuurlijke verbondenheid met hun god, wat een godsvertrouwen, kom daar bij Jona maar eens om. Maar ze bidden niet alleen, ze werken ook. Ora et labora. Lading overboord om het schip lichter te maken. Dan werpen ze het lot - in die tijd hét middel om de wil van god op het spoor te komen - en het lot valt op Jona. Ondanks diens kille geloofsbelijdenis krijgen de zeelieden steeds meer eerbied en ontzag voor God. Het gaat hen veel te ver om Jona overboord te zetten – dat is onmenselijk. Pas als de toestand echt reddeloos is en zij radeloos zijn, dan pas kunnen ze niet anders. Noodgedwongen, onder het vragen van vergeving, met de moed der wanhoop, zetten ze Jona overboord. Jona vertikt het om vergeving te vragen, die 'heidene' doen het juist wèl. De grote storm komt tot bedaren. De zeelieden zijn overweldigd door de grootheid en de genade van de God van Israël: ze brengen een offer en leggen geloften af. Dat kun je van Jona, Gods grondpersoneel, niet zeggen...

Nu keren we terug naar waar het volgens mij in Jona allemaal om draait. Wat is het beeld van God en van de wereld dat Jona heeft? Jona is geschreven in crisistijd, de tijd na de terugkeer van Israël uit de ellende van de Babylonische ballingschap. Je kunt je voorstellen, dat ze, eenmaal terug in hun eigen land, niets meer wilden weten van die grote boze wereld die hen zoveel leed had berokkend. Er was een sterke neiging om in zichzelf in te keren, om zich af te schermen, om alles wat van buiten kwam en vreemd was te weren. Ze gingen God meer en meer zien als hún God en niet meer als God van de hele wereld. Het Calimero-effect: 'Zij zijn groot en ik is klein'. Vijanddenken. Wij tegenover zij. Daar tegenin vertelt de schrijver het verhaal van Jona: om Israël, om de kerk, om elke gelovige eraan te herinneren dat het geloof universele betekenis heeft, omdat GóD universeel is. Gods liefde houdt geen halt voor landsgrenzen en kerkmuren, maar omspant alle windstreken, ook al die Nineve-plekken waar het er goddeloos aan toegaat.

Diezelfde gedachtegang herkende ik in de toespraken van schrijver Arnon Grunberg en koning Willem-Alexander op 4 mei. Niet normaal vinden wat niet normaal is, namelijk alles

wat anders en vreemd is afschrijven, je terugtrekken in oud wij-zij-denken, maar zoeken naar verbinding, naar een nieuw wij. Ook als kerkmensen kunnen we daar een bijdrage aan leveren. Juist anno 2020, in een andere crisistijd, waarin het corona-virus en de maatregelen daartegen ons leven in hoge mate bepalen, is het waardevol om te beseffen dat de kerk geen bunker is, maar een duiventil. Wanneer Jezus zijn leerlingen de wereld instuurt om het Koninkrijk Gods te verkondigen, dan zegt Hij dat ze 'voorzichtig moeten zijn als slangen en argeloos als duiven'. Zó in de wereld staan: *voorzichtig*, dat wil zeggen behoedzaam, de mogelijkheden aftastend, niet als een olifant in de porseleinkast, mensen niet te pas en te onpas lastig vallen met het evangelie. En tegelijk *argeloos* als een duif: onbevangen, open, een beetje naïef, zie maar wat er van komt, niet te bang, ontspannen...

Net als Jona brengen we daar vaak niet veel van terecht. We modderen maar wat aan, we hebben er niet altijd zin in, we lopen God regelmatig voor de voeten. Gelukkig is God er zelf ook nog. Op verrassende momenten duikt Hij op om ons onvermogen en onze onwil te doorbreken. Jona, die niet wil dat buitenstaanders kennismaken met Gods trouw, wordt door God ingeschakeld om ervoor te zorgen dat dat nu juist wél gebeurt. Hoewel Jona er alles aan doet om het te voorkomen, gaan de zeelieden toch steeds meer van Gods liefde zien, tegen Jona's bedoelingen in. Zending ondanks de zendeling... Ik vind het troostend om aan Jona te zien, dat God met een kromme stok toch nog rechte slagen kan maken... We hebben allemaal wel iets van Jona, die er niet aan wil. Maar God laat ons niet met rust en grijpt ons in ons nekvel. Zijn heil en goedertierenheid zullen ons achtervolgen, al de dagen van ons leven. Want anders zou nooit meer iemand zijn nek durven uitsteken.

Ook troostend is de les die je kunt trekken uit die vergelijking tussen Jona en de scheepslieden. De wereld valt vaak mee en de kerk valt vaak tegen. Het gebeurt soms dat je als kerkmens beschaamd wordt door mensen van buiten de kerk, als het op naastenliefde en gerechtigheid aan komt. Laten we elkaar dus niet afschrijven, maar elkaar zien als bondgenoten in dezelfde strijd: de strijd voor een betere wereld. Want God is Schepper van hemel en aarde, vader en moeder van álle mensen.

De Duitse theoloog Bonhoeffer heeft dat goed begrepen. Vanwege zijn verzet tegen de nazi's zit hij in de gevangenis. Hij schrijft gebeden en gedichten. Zonder haat, zonder vijandbeelden, zonder wij-zij-denken, maar gelovend in Gods grenzeloze liefde. Als contrast met het godsbeeld van Jona lees ik het gedicht 'Christen en heiden':

Mensen gaan naar God in hun nood,
smeken om hulp, vragen om brood en geluk,
verlossing van ziekte, schuld en de dood.
Zo doen ze allen, christen of heiden.

Mensen gaan naar God in zijn nood,
vinden hem dakloos, verarmd en veracht,
verzwolgen door zonde, zwakte en dood.
Christenen staan bij God in zijn lijden.

Naar alle mensen gaat God in hun nood,
verzadigt hun lichaam en ziel met zijn brood,
sterft voor christen en heiden de dood aan het kruis
en beiden vergeeft hij.

Bonhoeffer, juli 1944